

LOZAN KONFERANSI DÖNEMİNDE İNGİLTERE AVAM KAMARASI'NDA ERMENİ TARTIŞMALARI

Arş. Gör. Dr. Çağdaş YÜKSEL¹

ÖZET

Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesi üzerine İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bir Ermenistan kurulmasını gündemine almaya başlamıştır. Bu nedenle Mondros Ateşkes Antlaşması'na Ermenilerle ilgili bir madde koydurmuş ve projesini hayata geçirmek için faaliyetlerini hızlandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Sevr Antlaşması ile Doğu Anadolu'da Ermenistan adıyla bir devletin kurulmasını kabul etmek zorunda bırakılmış ancak Anadolu'da başlayan Milli Mücadele bu projenin hayata geçirilmesine engel olmuştur. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması üzerine Sevr Antlaşması geçerliliğini yitirmiş ve yeni bir antlaşma yapmak üzere Lozan'da barış konferansı düzenlenmiştir. Konferansın kesintiye uğradığı dönemde Ermeni meselesi Avam Kamarası oturumlarında yeniden gündeme gelmiştir. Bu makalede 28 Mart 1923 tarihindeki oturumda yapılan konuşmalar ele alınmıştır. Bu sayede İngiltere Hükümeti'nin ve İngiliz politikacılarının Ermeni meselesine bakışları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Ermenistan

ARMENIAN DEBATES IN THE HOUSE OF COMMONS OF GREAT BRITAIN DURING THE LAUSANNE CONFERENCE PERIOD

ABSTRACT

Since Russia's withdrawal from from the First World War, Great Britain decided to establish an Armenia on the territory of the Ottoman Empire. For this reason, Great Britain put a term about Armenians in the Armistice of Mudros and it accelerated their activities to realize that project. The Ottoman Empire accepted the establishment of Armenia in Eastern Anatolia with the Treaty of Sevres, but the National Struggle that started in Anatolia prevented the implementation of this project. Upon the victory of the National Struggle, the Treaty of Sevres expired and the Lausanne Conference was convened to make a new treaty. During the interruption of the conference, the Armenian issue came up again in the House of Commons session. This article will examine the speeches delivered at the session on 28 March 1923. In this way, the views of the British Government and the British politicians on the Armenian issue will be examined.

Keywords: The First World War, The Ottoman Empire, Great Britain, Armenia

¹ Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cyuksel@pau.edu.tr
ORCID 0000-0002-2230-3702

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu 29 Ekim 1914 günü Rus donanmasına ve limanlarına saldırarak Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştur². Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girişi Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen İtilaf Devletleri için büyük bir fırsat olmuştur. Savaş sırasında İstanbul, Sykes-Picot gibi çeşitli gizli antlaşmalarla Osmanlı toprakları bu devletler arasında pay edilmiştir³. 1917 yılında Rusya'nın savaştan çekilmesi Rusya'ya verilen payın yeniden paylaşılmasını gerektirmiştir⁴. Bu tarihten itibaren İngiltere politikasında daha önce Rusya'ya vaat edilmiş olan Doğu Anadolu'da Ermenistan Devleti'nin kurulması fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır⁵.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İngiltere bölgede bir Ermeni devletinin kurulması için yoğun çaba göstermiş ve Sevr Antlaşması ile bu durum Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirilmiştir⁶. Ancak Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Milli Mücadele'nin güç kazanması İngiltere'nin girişimlerini baltalamıştır. Ankara Hükümeti Ermenistan'a karşı zafer kazanarak Gümrü Antlaşması ile bu devleti bir tehdit olmaktan çıkartmıştır⁷. Türk ordusunun Yunan ordusu karşısındaki zaferi sonrasında Mudanya Ateşkesi yapılmış ve böylece Sevr Antlaşması geçerliliğini kaybetmiştir⁸. Müttefikler kalıcı bir barış yapılması için 27 Ekim 1922'de Ankara Hükümeti'ni Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine davet etmişlerdir⁹. İngiltere Lozan Konferansı sırasında da Ermenistan meselesini gündeme getirmeye devam etmiştir. Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemde Ermenistan meselesi İngiliz Parlamentosu'nda tekrar gündem olmuştur.

1. AVAM KAMARASI'NDAKİ ERMENİ OTURUMU

Ermeni meselesi Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren İngiliz Parlamentosu'nda sık sık gündemi işgal etmeye başlamıştır. İngiltere 19. yüzyıl boyunca Ermenileri kendi yanına çekerek Rusya'nın Kafkasya'da etkili olmasını engellemeye çalışmıştır¹⁰. Bu sayede İran'daki nüfuzunu güvence altına almayı ummuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber İngiltere dahil bütün İtilaf Devletleri, Ermenileri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kullanmak istemişlerdir. Savaş sonrasında İngiltere, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti kurmak istemiştir. Böylece Kafkas petrolü üzerinde hakimiyet kurmayı, Rusya ile Anadolu arasındaki bağlantıyı kesmeyi amaçlamıştır.

² Kuran, 1992, s. 196

³ Küçük, 2010, s. 204

⁴ Kuran, 1992, s. 200

⁵ Küçük, 2010, s. 204

⁶ Öztürk, 2005, s. 273 ve Küçük, 2009, s. 4

⁷ Küçük, 2005, s. 80

⁸ Eraslan, 2005, s. 358

⁹ Turan, 2003, s. 214

¹⁰ Beydilli, 2007, s. 500

Ayrıca savaş sonrasında Irak ve Suriye’de bulunan Hıristiyan mültecilere yerleşebilecekleri bir ülke oluşturmak istemiştir. Bu nedenle daha ateşkesten hemen sonra Ermeni meselesi politik gündemi işgal etmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu savaşı kaybettiğini kabul ettikten sonra, İngiliz Parlamentosu’nda antlaşmada Ermenileri koruyacak bir maddenin olup olmadığı meselesi tartışılmıştır¹¹. Ateşkesten sonra başlayan barış antlaşmasının hazırlanması sürecinde Ermeni sorunu giderek daha önemli bir hale gelmiştir. Özellikle Paris Barış Konferansı’nda Sevr Antlaşması hazırlanırken İngiltere’nin Ermeni politikası hakkında bir parlamento oturumu yapılmıştır. Bu oturumda Türklerin Birinci Dünya Savaşı’nda Hıristiyan azınlıklara eşi görülmemiş bir katliam yaptıkları savunulmuştur. İngiliz Hükümeti bu azınlıkların haklarını savunmak için Fransa ile işbirliği yaptığını ve Amerika’dan yeni kurulacak Ermenistan’ı desteklemesini istediğini açıklamıştır¹². Burada görüldüğü gibi İngiltere tek başına bir Ermenistan kurulmasına yardım edecek durumda olmadığı için Kilikya bölgesi için Fransa’yı kullanmak istemiş, Ermeni Devleti’ne yapılacak maddi yardımları da Amerika’nın karşılmasını düşünmüştür. Böylece Türk toprakları üzerinde bir Ermeni Devleti kurabileceğini düşünmüştür.

İngiltere’nin çeşitli girişimlerine rağmen Amerika Birleşik Devletleri Ermenistan’ı mandası altına almayı kabul etmemiştir. Yeni kurulacak Ermenistan’a yeterli maddi destek sağlayamayacak olan İngiltere Hükümeti bunun üzerine yeni arayışlar içerisine girmiştir¹³. Amerika’dan beklediği desteği bulamayan İngiliz yönetimi yeni kurulacak olan Ermenistan’ın Milletler Cemiyeti’nin mandası altına alınmasını düşünmüştür. Ancak yapılan tartışmada bunun uygulanmasının mümkün olmadığı kanaatine varılmıştır¹⁴.

İngiltere Avam Kamarası’nın 28 Mart 1923 günü Ruhr bölgesinin işgali hakkında yapılan oturumunda Ermeni konusu da gündeme gelmiştir. Oturumda T.P. O’Connor Ermeniler lehine bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına Lozan’da Ermenileri kurtaracak bir düzenleme yapılmasını umduğunu söyleyerek başlamıştır. Tüm Hıristiyan dünyayı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri’ni Lozan’da Ermenileri desteklemeye çağırmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında zor durumda olan Türklerin, özerklik vaatleriyle Ermenileri müttefiklere karşı savaşmaya davet ettiklerini ancak Ermenilerin her türlü baskıya rağmen bunu kabul etmediklerini iddia etmiştir. Bundan sonra Ermenilerin Osmanlı ve müttefiklerine karşı savaşmaya başladıklarını bundan dolayı sistematik bir katliama tabi tutulduklarını öne sürmüştür. Nüfuslarının üçte ikisi olan 700.000 insanın ortadan kaldırıldığını bunların büyük bölümünün kadın ve çocuklar olduğunu ileri sürmüştür. Türklerin Ermenileri Kafkasya’da Rus karşıtı bir ayaklanma için de kullanmak istediklerini ancak onların bunu kabul etmediği gibi Rus ordusunu desteklemek için 200.000 kişi gönderdiklerini böylece Rus ordusunun Kafkasya’da dağılmasını engellediklerini savunmuştur.

11 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1918/nov/07/turkey>

12 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1919/dec/17/turkish-rule-in-armenia>

13 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jul/08/armenia-mandate>

14 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/may/03/armenia>

200.000 Ermeni'nin bu şekilde hayatlarını kaybetmesinin zafere önemli katkı yaptığını bu nedenle Ermenilerin haklarının savunulması gerektiğini iddia etmiştir¹⁵. Konuşmanın bu kısmında O'Connor'ın Hıristiyanlık üzerinden Amerika'yı ve diğer devletleri Ermeni davasına destek olmaya çağırdığı görülmektedir. Bir bakıma Hıristiyanlardan hükümetlerine baskı yaparak Ermeni sorunuyla ilgilenmelerini istemektedir. O'Connor Ermenilerin müttefikler için savaştığını ve bu yüzden katliama uğradıklarını ileri sürerek dünya kamuoyunda Ermeni sempatisini arttırmaya çalışmıştır. Ayrıca zaferin kazanılmasında Ermenilerin önemli rolünün olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Ek olarak O'Connor'ın ortaya attığı rakamlar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gerçek Ermeni nüfusu dikkate alındığında oldukça abartılıdır¹⁶.

O'Connor konuşmasının devamında Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere Başbakanı'nın, Fransa Cumhurbaşkanı'nı ve başbakanlarının Türk yönetimindeki Ermenilerin ve diğer Hıristiyan azınlıkların kurtarılacaklarına dair konuşmalar yaptıklarını hatırlatmıştır. Sonrasında ise Amerikan Başkanı Wilson'ın prensiplerine gönderme yaparak Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin çoğunlukta oldukları kısımların Türklere bırakılmasını ancak diğer ırkların Türk yönetiminden kurtarılması gerektiğini ifade etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanının 1920'de Ermenilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde ekonomik gelişme imkanlarına sahip ve güvenli sınırlar içinde bir Ermenistan kurulacağını söylediğini hatırlatmıştır. Ayrıca müttefikler ve onlarla işbirliği yapan devletlerin kabul ettiği Sevr Antlaşması'nda Ermenistan kurulmasına karar verildiği ve Türk temsilcilerinin de bunu kabul ettiklerini ifade etmiştir. İngiltere adına Sykes, Fransa adına Picot tarafından hazırlanan raporlarda tesbit edilen sınırlara (buna göre Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum, Trabzon, Kilikya Ermenilere bırakılmıştır) veya Amerikan Başkanı Wilson tarafından önerilen sınırlara (bu sınırlara göre Trabzon, Erzurum, Bitlis Van Ermenilere bırakılmıştır) rağmen artık Ermenistan diye birşey kalmadığını çünkü ortada Ermeni olmadığını söylemiştir¹⁷. O'Connor burada Birinci Dünya Savaşı sırasında bağımsızlık vaat ederek Ermenileri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırttıklarını itiraf etmektedir. Wilson prensiplerine gönderme yapmakta ancak gerçek dışı nüfus istatistikleri öne sürerek Ermenilerin Kilikya ve Doğu Anadolu'da çoğunluk olduklarını iddia etmektedir. Ayrıca Wilson tarafından önerilen sınırların hayata geçirilmesi için İngiliz Hükümeti'ni göreve çağırılmaktadır. Ancak bu tarihlerde Türk ordularının Ermenileri mağlup ettiğinden ve 3 Aralık 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti arasında imzalan Gümrü Antlaşması ile Ermenilerin bölgedeki iddialarından vazgeçtiğinden habersiz görünmektedir.

O'Connor konuşmasının devamında İngilizlerin Kilikya'yı Fransızlara verdiğini Fransızların ise bölgeye 200.000 Ermeni getirdikten sonra çekildiklerini ve bölgedeki Ermenilerin Türklere karşı savunmasız kaldıklarını söyleyerek Fransa'yı eleştirmiştir. Kilikya'nın en eski Ermeni yurdu olduğunu ancak 1915 yılındaki katliam nedeniyle bölgede Ermeni kalmadığını öne sürmüştür.

¹⁵ <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/mar/28/armenians>

¹⁶ Karpat, 2010, s. 34

¹⁷ <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/mar/28/armenians>

Lord Curzon'ın 12 Aralık 1922 günü yaptığı konuşmasında Anadolu'daki Hıristiyan azınlıkları özellikle Ermenileri kurtaracaklarını söylediğini hatırlatarak bu vaadin yerine getirilmesini talep etmiştir. Katliamdan kaçan 400.000 Ermeninin dünyanın çeşitli yerlerine dağıldığını ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁸. O'Connor burada öncelikle Kilikya'da Ermenistan Devleti'nin kurulmasını sağlayamayan ve bölgeden çekilen Fransa'yı eleştirmiştir. Daha sonra ise Kilikya'yı Fransa'ya teslim eden İngiliz yönetimini hatalı bulmuştur. Ancak İngiltere elinde yeteri kadar kuvvet olmadığı için bölgeyi Fransa'ya bırakmak zorunda kalmış Fransa ise Milli Mücadele karşısında tutunamayarak bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır.

O'Connor konuşmasının sonunda Ermenilerin yüzlerce yıldır kültürlü ve medeni insanlar olduğunu söyleyerek İngiliz Hükümeti'nden ve diğer devletlerden dünyanın en kültürlü ve medeni ırklarından biri olan bu insanları korumasını istemiştir¹⁹. Konuşmanın bu bölümünde Ermenilerin kültürlü ve medeni insanlar olduğu öne sürülerek Avrupa ve Amerika kamuoyuna onları destekleme çağrısı yapılmıştır. Ayrıca Ermenilerin saldırgan olmadıkları durup dururken katliama uğradıkları ima edilmiştir.

Bir sonraki konuşmacı Ronald McNeill İngiliz Hükümeti adına O'Connor'a cevap vermiştir. Ermenilerin savaştan sonra büyük bir hayal kırıklığı yaşadıklarını kabul etmiştir. Ancak O'Connor'ın Lozan'daki durumu değiştirecek bir şey yapmadığını söylemiştir. O'Connor cevap olarak eğer Dışişleri Bakanı olsa bir şeyler yapabileceğini hatta konferansı terk edeceğini ifade etmiştir. Buna karşılık olarak McNeill Dışişleri Bakanının Avrupa barışını tehlikeye atmak pahasına zaten konferansı terk ettiğini söylemiştir. İngiltere'nin konferansta sonuç alabilmek için elinden geleni yaptığını eklemiştir. Gerekirse yeniden savaşa hazır olduklarını ancak kimsenin böyle bir durumu arzu etmediğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanının Lozan'da İngiltere'nin haklarını korumak için savaştığını ve Ermeniler içinde alabileceği en iyi sonucu alacağını ifade etmiştir²⁰. Bu tartışmadan İngiliz Hükümeti'nin zaman içinde tutumunu nasıl değiştirdiğini görmekteyiz. Savaştan hemen sonra Osmanlı sınırlarını tehdit eden planlar hazırlayan ve ulusçuluk akımını Osmanlı içerisinde yaşayan milletler üzerinde kullanan İngiltere, Anadolu'da güç kazanan Milli Mücadele karşısında başarılı olamadıkça tavizler vermiş ve Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması üzerine daha gerçekçi politikalar üretmek zorunda kalmıştır. İngiltere Hükümeti mevcut şartlar altında bir Ermenistan kurulamayacağını görmüş ve kendisini daha çok ilgilendiren meselelere odaklanmıştır.

McNeill konuşmasına Ruhr meselesi hakkındaki görüşlerini anlatarak devam etmiştir. Böylece oturum asıl konusu olan Ruhr bölgesinin Fransızlar tarafından işgali meselesine geri dönmüştür²¹.

18 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/mar/28/armenians>

19 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/mar/28/armenians>

20 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/mar/28/armenians>

21 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/mar/28/armenians>

2. OTURUM HAKKINDA DEĞERLENDİRME

Batı Dünyası Berlin Antlaşması'ndan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenileri Rus nüfuzu altında bırakmamak için Ermenilerle yakından ilgilenmeye başlamıştır²². 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı Osmanlı topraklarını paylaşmak için bekleyen devletlere büyük bir fırsat yaratmıştır. İtilaf Devletleri daha savaş sırasında gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşırken Ermeniler de bağımsızlık kazanmak için harekete geçmişlerdir. Rus ve Fransız ordularına katılmanın yanı sıra Anadolu'da Osmanlı ordusunun ikmal yollarına saldırmışlar ve savunmasız halkı katletmişlerdir²³. Bu nedenle Osmanlı yönetimi tarafından tehcir kararı alınmıştır²⁴.

Osmanlı Hükümeti 27 Mayıs 1915 tarihinde, Osmanlı Ordusu ve sivil halkı için tehlike yaratan Ermeni nüfusun savaş bölgesinden uzaklaştırılarak, güvenli görülen Suriye'ye nakledilmelerini öngören bir kanunu yürürlüğe koymuştur²⁵. O tarihte Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ermeni sayısı Osmanlı kaynaklarına göre 1.294.851 kişidir²⁶. Ermenilerin 438.758 kadarı tehcire tabi tutularak o dönem Osmanlı sınırları içinde bulunan ve cephelere uzak olan Suriye'ye gönderilmişlerdir²⁷. Ancak Ermenilerin bir kısmı tehcirden muaf tutulmuşlardır²⁸. Bu karar Osmanlı yönetiminin Ermenileri toptan yok etmek istemediğini göstermektedir. Osmanlı Ermenilerinin bir kısmı ise Rus ve Fransız ordularına katılmak için kendi istekleriyle Anadolu'dan ayrılmışlardır²⁹. Tehcir sırasında savaş dönemi şartları, bazı saldırılar, salgın hastalıklar ve açlık yüzünden Ermeni kayıpları yaşanmıştır. Ancak Osmanlı Hükümeti bunları en aza indirmek için yoğun çaba göstermiştir. Ayrıca ihmalî olanlar yargılanmış 1397 kişi hüküm giymiştir³⁰. Bu durum İtilaf Devletleri'nin ileri sürdüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenileri ortadan kaldırmaya çalışmadığını gözler önüne sermektedir.

1917 yılında Rusya'nın savaştan çekilmesi Doğu Anadolu'da Ermenistan kurulması fikrini hayata geçirmek için ideal ortamı yarattı. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İngiltere Suriye ve Irak'taki Hıristiyan mültecileri Kilikya ve Doğu Anadolu'ya yerleştirmek ve bölgede bir Ermenistan kurmak için harekete geçmiştir³¹. İngiliz Parlamentosu'nda yapılan oturumlarda Ermeni meselesi her yönüyle tartışılmıştır.

Bu oturumlarda Ermeniler lehine pek çok görüş ileri sürülmüştür. T. P. O'Connor, Lord Cecil gibi bazı radikal Hıristiyan ve Türk düşmanı kişiler Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin İtilaf Devletleri'ne büyük katkılar sağladıklarını ve Türklerin yanında savaşmadıkları için katliama uğradıklarını ileri sürmüşlerdir.

²² Geçer, 2013, s. 92 ve Memedli, 2018, s. 334

²³ Talat, 2019, s. 64

²⁴ Beydilli, 2011, s. 321

²⁵ Çelik, 2008, s. 146

²⁶ Uras, 1987, s. 136

²⁷ Halaçoğlu, 2001, s. 72

²⁸ Çiçek, 2005, s. 253

²⁹ Taşçıoğlu, 2017, s. 6

³⁰ Taşçıoğlu, 2017, s. 7

³¹ Karabekir, 2009, s. 730

Bu nedenle şimdi İtilaf Devletleri'nin Ermenileri ödüllendirmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Burada Ermenilerin savaştaki rolünün abartılmasının yanı sıra Türklerin Ermenileri kızgınlık yüzünden katlettikleri iddia edilmiştir. Oysa Ermeniler silahlanarak devletin varlığını ve bölge halkını tehdit ettikleri için göçe tabi tutulmuşlardır³². Buradaki katliam iddiası dünya kamuoyunun Ermenilere desteğini sağlamak için öne sürülmüştür.

Oturumlarda Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere Başbakanı'nın, Fransa Cumhurbaşkanı'nın, iki Fransız Başbakanının ve çeşitli politikacıların Ermenilere bağımsızlık vaadinde bulduklarını hatırlatarak Osmanlı İmparatorluğu teslim olmuşken bunun hayata geçirilmesi talep edilmiştir. Durumdan yeterince haberdar olmayan bazı kişilerin hükümetlerine yaptıkları çağrının yine kendi hükümetleri tarafından eleştirilmesi ironik bir durumu olmuştur. Gerçekleri gören İngiliz Hükümeti Ermenistan kurulmasına yardım edemediği gibi bir de bu durumu parlamentoda savunmak zorunda kalmıştır.

Oturumlarda Amerikan Başkanı Wilson'ın ilan ettiği 14 prensibe gönderme yapılarak Doğu Anadolu'da Ermenilerin çoğunlukta olduklarını ve bu yüzden bölgede bir Ermenistan kurulmasını ileri sürenler olmuştur. Osmanlı toprakları içerisinde Doğu ve Güney Anadolu bölgesinin Ermeniler tarafınca anayurt olarak kabul edilmesi, kültürel sebepler dışında demografik bir sebebe dayanmamaktadır. Zira Osmanlı nüfus kayıtlarına göre Ermenilerin bu bölgede nüfus yoğunluğuna sahip olması gerçeklik taşımamaktadır. Ancak İtilaf Devletleri çıkarları minvalinde pek çok kez sahte raporları dikkate alarak Ermenilerin bölgede çoğunlukta olduklarını iddia etmişlerdir.

Şüphesiz İngiltere savaş sonrasında Anadolu'da nüfuzunu arttırmak için bazı küçük devletler (Ermenistan, Kürdistan, Pontus) kurmak istemiştir. Bu aynı zamanda Irak'ta bulunan ve kendisine sorun yaratan mültecileri yerleştirmek için yaptığı bir girişimdir. Anadolu'da Milli Mücadele başlaması sonrasında ise Ermenistan meselesi farklı bir boyut kazanmıştır. İngiltere, Sovyet Rusya ile Milli Mücadele'nin bağını kesmek, Rusya'yı Kafkasya'da durdurarak İran'a nüfuz etmesini engellemek için Erivan'da kurulmuş olan Ermenistan ile temas kurulmuştur. Bu Ermenistan'a Doğu Anadolu'dan pay verilmesi ve Hıristiyan mültecilerin buraya yerleştirilmesi tasarlanmıştır. İngiltere maddi sıkıntı içinde olduğu için Amerika'dan Ermenistan'ı mandası altına alarak maddi yönden desteklemesini istemiştir. Böylece güçlü bir Ermenistan'ın İran'ı Türklere ve Ruslara kapatarak Hindistan'ın güvenliğine katkı yapması planlanmıştır. Ancak Amerika bu manda teklifini kabul etmediği gibi Anadolu'da Milli Mücadele güç kazanmış ve bu durum büyük Ermenistan projesini zora sokmuştur.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra Lozan Konferansı başlamış İngiliz heyetleri burada da Ermenistan kurulmasını Türklere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Ancak Türk Heyeti, Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a verilmesi veya burada yeni bir Ermeni Devleti kurulması konusunda kesinlikle taviz vermeme talimatı aldığı için İngiliz isteklerini reddetmiştir. Konferansa ara verildiği dönemde İngiltere Parlamentosu'nda Ermenistan kurulmasını isteyen talepler devam etmiştir.

³² Beydilli, 2011, s. 322

Ancak artık gerçeği kabul eden İngiliz Hükümeti bunun olmayacağını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Nitekim yeniden başlayan konferansta uzlaşma sağlanmış ve Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Böylece büyük Ermenistan projesi uzun bir süre için rafa kaldırılmıştır.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması ya da Erivan'da kurulmuş olan Ermenistan'ın Anadolu'ya doğru genişlemesi için yoğun çaba sarf etmiş Sevr Antlaşması ile bu isteğini Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirmiştir. Ancak Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yürütülen Milli Mücadele İngiltere'nin projesinin hayata geçirilmesine engel olmuştur. Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Büyük Millet Meclisi orduları Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan ve Ermenilerin işgal ettiği şehirleri geri almıştır. Gümrü Antlaşması ile Ermenistan, Sevr Antlaşması'nda kendisine vaat edilen topraklardan vazgeçtiğini ilan etmiştir. Böylece Ermenistan Sevr Antlaşması'nı tanımayan ilk ülke olmuştur. Bundan sonra Ermenistan projesinin fiiliyata dökülme şansı kalmamıştır.

Büyük Millet Meclisi ordularının Yunan Ordusu'nu ve onu destekleyen İngiltere'yi mağlup etmesi üzerine Sevr Antlaşması'nın da uygulanma şansı kalmamıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması ile müttefikler de bu gerçeği görmüşler ve yeni bir barış konferansı düzenlemeye karar vermişlerdir. Lozan'da başlayan yeni görüşmelerde de İngiltere Ermenistan projesini ortaya atmış ancak Türk heyeti bu konuda hiçbir pazarlığa yanaşmamıştır. Konferansın, kapitülasyonlar, Musul ve İstanbul'un geleceği gibi meseleler yüzünden kesintiye uğraması sonrasında İngiltere Parlamentosu'nda yapılan görüşmelerde İngiliz Hükümeti'nin Ermeni politikaları eleştirilmiş, İngiliz Hükümeti'nden Ermenistan kurulmasının sağlanması talep edilmiştir. Ancak gerçekçi hareket eden İngiliz Hükümeti bunun mümkün olmadığını kabul etmek zorunda kalmıştır. 24 Temmuz 1923 günü Lozan Barış Antlaşması imzalanması ile beraber fiili olarak çözülmüş olan Ermeni meselesi hukuki olarak da çözüme kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

1-İngiltere Parlamento Tutanakları

- İngiltere Parlamento Tutanakları*, Erişim Adresi; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/mar/28/armenians>
- İngiltere Parlamento Tutanakları*, Erişim Adresi; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1919/dec/17/turkish-rule-in-armenia>
- İngiltere Parlamento Tutanakları*, Erişim Adresi; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jul/08/armenia-mandate>
- İngiltere Parlamento Tutanakları*, Erişim Adresi; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/may/03/armenia>
- İngiltere Parlamento Tutanakları*, Erişim Adresi; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1918/nov/07/turkey>.

2-Araştırma Eserleri

- BEYDİLLİ, Kemal, “Osmanlılar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul 2007, s. 496-502
- BEYDİLLİ, Kemal, “Tehcir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul 2011, s. 319-323
- ÇELİK, Hacer, “Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskan Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 16, 2008, s. 143-163
- ÇİÇEK, Kemal, *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005
- ERASLAN, Cezmi, “Mudanya Mütarekesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 356-358
- GEÇER, Ahmet, Berlin Antlaşması’ndan (1878) Tehcir Kanunu’na (1915) Hatay’da Ermeniler ve Ermeni Olayları, (Basılmamış Doktora Tezi), *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2013
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001
- KARABEKİR, Kazım, *Günlükler*, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu*, Çeviren Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010
- KURAN, Ercüment, “Birinci Dünya Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul 1992, s. 196-200
- KURTULUŞ, Fehmi, Ermeni Tehciri ve Alınan Önlemler, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, 2019
- KÜÇÜK, Cevdet, “Milli Mücadele”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 76-83
- KÜÇÜK, Cevdet, “Sevr Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s. 1-5
- KÜÇÜK, Cevdet, “Sykes-Picot Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul 2010, s. 204-206
- MEMEDLİ, Marziye, ve MEMEDLİ, Samire, “Doğu Anadolu’daki Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2018, s. 333-365
- ÖZTÜRK, Cemil, “Mondros Mütarekesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 271-273
- Talat Paşa, *Talat Paşa’nın Anıları*, Yayına Hazırlayan Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019
- TAŞÇIOĞLU, Ömer Lütfi, “Birinci Dünya Harbi’ndeki Türk ve Ermeni Kayıpları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2017, s. 1-26
- TURAN, Şerafettin, “Lozan Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, İstanbul 2003, s. 214-217
- URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1987